

Héjja Julianna Erika

„HÜTLENSÉGI ÉS VISSZAÉLÉSI BOTRÁNYOS TÉNYEK”

*Vármegyei tisztviselői kihágások, felelősségre vonás, fegyelmi eljárás
a 19. század első felében*

A tisztviselői pálya biztosította mozgásteret a különféle hivatali utasítások jelölték ki. A legkorábbi instrukciók a 16. század első feléből ismertek: a pozsonyi kamara mint testület kapott utasítást, utóbb a nádort, a főbányagrófot vagy a királyi biztosként eljáró kiküldötteket már személyre szóló utasítással látták el.¹ A 17–18. század folyamán a hivatalviselést szabályozó általános érvényű törvény vagy rendelkezés nem létezett, a kor gyakorlata az volt, hogy a tisztviselők — jórészt persze az országos dikasztériumok beosztottjai — névre szóló hivatali utasítást kaptak a felettes hatóságtól. Legfeljebb ezekből az egyéni utasításokból mutathatók ki bizonyos általános törekvések, amelyek a tisztviselői alkalmazás, elbocsátás, felelősség egységes szabályozására irányultak.²

A városi hivatalviselést szabályozó utasítások az 1550-es évektől születtek, nagyobb számban a 18. század utolsó harmadától maradtak fenn.³ A megyei közigazgatás egységes működtetésére a 19. század elejétől készültek helyi hatályú összeállítások, statutum-tervezetek, elsőként Aradban, majd Pest, Nógrád megyében. Pest megyében 1836-ban küldtek ki egy bizottságot a megyei tisztviselők számára hivatali útmutatóul szolgáló szabályok kidolgozására. A munkálatok tapasztalatait 1840-ben Nyáry Pál főjegyző összegezte.⁴ Ezek az

¹ Pest-budai hivatali utasítások a XVIII. században. Szerk. Bónis György. (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 6.) Bp. 1974. 5.

² *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig. (Magyar Országos Levéltár kiadványai 3. Hatóság- és hivaltörténet 1.) Bp. 1946. 603.

³ Sopron Város Tanácsa hivatalos utasításai 1553–1770 között jöttek létre, a kőszegi Formularbücher 1560–1821 közti bejegyzéseket tartalmazzák. A Soproni Állami Levéltár fondjainak jegyzéke. Összeáll. Tirnitz József – Vörös Károly. (A magyar állami levéltárak fondjegyzéke 3. A területi levéltárak fondjegyzékei 15.) Bp. 1967. 27.; A Vas megyei Levéltár (volt Szombathelyi Állami Levéltár) fondjainak jegyzéke. Kész. Felhő Ibolya et al. (A magyar állami levéltárak fondjegyzéke 3. A területi levéltárak fondjegyzékei 21.) Bp. 1969. 31.; A Győr városi tisztviselői hivatali utasítások 1771–1813-ig, a gyöngyösié 1779–1847-ig, a szegediek 1787–1848-ig ismertek. A Győri Állami Levéltár fondjainak jegyzéke. Összeáll. Lengyel Alfréd. (A magyar állami levéltárak fondjegyzéke 3. A területi levéltárak fondjegyzékei 6.) Bp. 1963. 17–18.; *Szabó Jolán*: Gyöngyös önkormányzata, 1687–1848. (Tanulmányok Heves megye történetéből 15.) Eger 2001. 149–169.; Szegedi Állami Levéltár fondjainak jegyzéke. Összeáll. Oltvai Ferenc. (A magyar állami levéltárak fondjegyzéke 3. A területi levéltárak fondjegyzékei 16.) Bp. 1966. 15.

⁴ *Perecsényi Nagy László*: A Tekintetes Nemes Vármegye Tisztjeinek közönséges Divatban levő némely Foglalatosságai. 1807.; Javallat Pest megye' közigazgatási rendszere iránt. Szerkeszté

úttörő vállalkozások is alapul szolgáltak a Palugyay Imre-féle általános érvényű összefoglaláshoz, amely 1844-ben jelent meg.⁵ Emellett az egyes posztok feladat- és hatáskörét érintő ismertetések is készültek.⁶ Mindezekre roppant nagy szükség volt, hiszen bebizonyosodott, jórészt a feladat- és hatáskörök tisztázatlanságából adódik sok mulasztás és hanyagság.

Általánosságban a megválasztott, kinevezett tisztviselőktől és minden megyei alkalmazottól pontos, lelkiismeretes munkavégzést vártak el. Egy kancelláriai leirat a megyék számára előírta, hogy — különösen bűnügyekben, ahol élet és szabadság forgott kockán — a tisztviselők hibáit és hanyagságát a kellő felügyelettel akadályozzák meg, illetve szigorú megrovásban részesítsék őket. A határozott fellépés elkerülhetetlen volt, hiszen a negyedévente ülésező törvényszékeken országosan olyan nagy volt a hátralékos ügyek száma, hogy a kérelem előterjesztése és elintézése között akár négy-öt hónap is eltelhetett.⁷ A helytartótanács 1792-ben kimondta, választás vagy kinevezés útján elnyerhető közhivatalra előző állásából vétség miatt kitett személy csak külön mérlegelés után helyezhető.⁸ Egy újabb, 1812-es végzés szerint a bűnös tisztviselőt állásától el kellett mozdítani, de az illető ezzel együtt sem zárta ki magát feltétlenül a további közhivatalviseléstől.⁹ Igaz, ennek ellenkezőjére is volt példa, Arad megyében egy, az alispánt megrágalmazó alügyészt büntetésként minden országos tisztségre alkalmatlannak nyilvánítottak.¹⁰ A 22738/1836. szeptember 5. számú helytartótanácsi rendelet kimondta, hogy cégéres vétkűek soha többé hivatalt

Nyáry Pál. Pesten 1840.; [Sréter János]: Nógrád megye beligazgatása állapotjáról hivatalos jelentés a második alispány által. Pesten 1842.

⁵ *Palugyay Imre*: Megye-rendszer hajdan és most. 2. Megye-hivatalok. Pest 1844.

⁶ Pl.: *Domokos Lőrinc*: Bihar vármegyének a magazinális comissariusoknak szóló instructioja. Nagyvárad 1804.; *Zsoldos Ignác*: A szolgabírói hivatal. Pápa 1842.; *Generale normativum in re sanitatis, 1770*. Szervezett egészségügyünk 1770-es alaprendelete. Orvosok, sebészmesterek, patikusok, bábák, és a járványügy a XVIII. század magyar jogalkotásában. Ford. és magy. Balázs Péter. (Magyar tudománytörténeti szemle könyvtára 51.) Piliscsaba–Bp. 2004.

⁷ 19656/1496. I. sz. kancelláriai leirat. *Dombóváry Géza*: Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pestmegyében a XIX. század első felében. Bp. 1906. 229.

⁸ A 7649/1792. április 10. sz. helytartótanácsi rendelet értelmében „a közhivatalokra érdemes és minden hiba nélkül való férfiak emeltessenek, minden jurisdictióknak, amelyek hivatalokat akár választás, akár pedig nevezés által osztogathatnak, [a király azt parancsolja, hogy] azon jurisdictio, amely olyatén embert, aki elkövetett hibájáért vagy vétkéért előbbeni hivatalából kitétetett, minek előtte az eránt a felsőbb helyekre jelentést tenne, valamely közönséges hivatalra emelne vagy pedig valamely hivatalnak elnyerésére aztat ajánlaná, azon kívül, hogy a környülállások, amelyek elbocsátására okot nyújtottak, kitétetnének, mint az említett kegyelmes parancsolatnak általhágója, szoros kérdés alá fog vétettetni.” Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BéML) IV. A. 1. a. Békés Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 596/1792.

⁹ A helytartótanács 21443/1812. szeptember 1. sz. előírta: „midőn valamely közönséges hivatalban lévő tisztviselő valami elkövetett bűnös tette miatt törvényes megítélés alá vevődik és valósággal bűnösnek találtatik, a hivataljától is el kellessen mozdítani, anélkül mindazáltal, hogy ezentúl viselendő közhivatalokra alkalmatlannak deklaráltatna. Fennmaradván m. a. őfelségének 1792. eszt. 10-a ápril. 7649. sz. a. költ abbéli rendelése a maga erejében, mely szerént ha az illetén személyek közhivatalra proponáltatnak, mindenkor őfelségének környülállásosan az ő történt elbocsátatásokat és a tettet, amely reá okot adott, felelet terhe alatt be kell jelenteni.” MNL BéML IV. A. 1. a. Békés Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1355/1812.

¹⁰ *Márki Sándor*: Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. (Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája) Arad 1895. 629.

ne viselhessenek, a vád alá helyezettek pedig ártatlanságuk bebizonyításáig a hivatalviseléstől el kellett zárni.¹¹

A hivatali kötelességének meg nem felelő vagy másként megrovott vármegyei tisztviselő felelősségre vonása, büntetésének meghatározása a közgyűlés kizárólagos intézkedési körébe tartozott. Egyszerűbb esetben a késedelmes, kötelességmulasztó alkalmazott — a cselekmény súlyától függően — négy szemközti vagy nyilvános dorgálásban, megintésben részesült. Ha a közbizalomra érdemtelenné vált, akkor felfüggesztették hivatalából és akár az ügyvédség gyakorlásától is eltiltották, illetve vizsgálat, fenyítő törvényszéki eljárás indult ellene. A vád alá helyezésnek magától értetődő jogkövetkezménye nem volt, hivatalvesztésre csak akkor került sor, ha azt a rendek kifejezetten kimondták. A megyei pénztár érdekeit sértő mulasztás esetén anyagi kártalanítást is előírtak.¹²

A kassza megrövidítése legtöbbször az adószedő kifogásolható tevékenysége — önkéntelen számítási hiba vagy szándékos sikkasztás — révén állt elő. Ez ellen részleges védelmet jelentett az a 18. századtól követett országos gyakorlat, hogy a perceptornak megválasztott személytől kauciót kértek. A biztosíték nagysága Békés megyében az adószedő évi fizetésével megegyező összeg, 500 forint volt. Szabolcsban 1841-ben ennek a hatszorosát kellett a poszt várományosának felmutatnia. Ekkora summa természetesen nem jelentett minden esetben biztos garanciát, szükség volt a pénztárak alkalmankénti, véletlenszerű szigorú ellenőrzésére is. Nógrádban például a számvevő 1830-ban több ezres hadipénztári hiányról tett jelentést. Bővebb vizsgálatot rendeltek el az ügyben, közel 40 év (1791–1828) bevételeit nézték át, végül összesen mintegy 22 000 pengőforint hiányt állapítottak meg. A megye a deficit pótlására 1834-ben törvényszék előtti rendes számadási pert indított, de az ügy évekig elhúzódott, csak 1841-ben terjesztették elő ítéletre. A hadipénztári hiányból 2000 forint folyt be, az az összeg, amit az 1828-ban meghalt hadipénztári főadószedő, Etthre Antal örökösei önként lefizettek.¹³

Kászonyi Károly Csongrád megyei aladószedő ellen hosszasan, 1826–1835 között folyt polgári per. Kitűnt, hogy a megyei kertészekről általa beszedett 935 forintot nem fizette be a pénztárba, további 750 forintot kivett onnan, amivel nem tudott elszámolni. Esetében a bírák rámutattak, a hiány számadásbéli rendetlenségből adódott, rosszlelkűség vagy a közpénzek saját szükségére fordítása nem bizonyosodott be rá, ezért minden felelősség alól felmentették.¹⁴

Pest megye pilisi járásának aladószedője 13 000 pengőforintot tartott vissza magánál. A kisgyűlés 1841-ben azonnali elfogatását és javai zár alá vételét rendelte el. Módszere az volt, hogy több naplót tartott vagy a régieket hasz-

¹¹ *Palugyay I.*: Megye-rendszer i. m. 77–80.

¹² *Dombóváry G.*: Fenyítő eljárás i. m. 145–146., 200.

¹³ *Sréter J.*: Nógrád megye i. m. 8–15.

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL CSML) (Szentés) IV. A. 21. a. Csongrád Vármegye Törvényszékének iratai. Polgári peres jegyzőkönyvek 27/1826. aug. 30., 30/1826. aug. 30., 36/1826. dec. 15., 1/1827. márc. 30., 3/1827. máj. 9., 28/1827. júl. 16., 2/1829. jan. 15., 4/1829. ápr. 2., 8/1829. ápr. 2., 19/1829. máj. 18., 41/1829. dec. 16., 29/1830. szept. 15., 30/1830. dec. 15., 1/1831. ápr. 20., 6/1831. ápr. 20., 20/1831. nov. 16., 7/1833. jún. 13., 8/1833. szept. 18., 20/1833. dec. 11., 47/1835. jún. 3., 53/1835. dec. 2.

nálta — hamis aláírásokkal, sok vakarással, igazításokkal —, s a helységektől átvett pénzt nem fizette be a megyei főpénztárba. A fenyítő törvényszék határozata értelmében a hiányt — kamatokkal együtt — a kaució biztosítékából és javai árverés útján való eladásából kellett előteremtenie. A hasonló esetek elkerülése érdekében a több megyében, köztük Zemplénben követett sikeres gyakorlat bevezetése mellett döntöttek. Eszerint a főszolgabíró szabta meg járásában az adószedés napját és helyét, ott személyesen megjelent, külön lajstromba feljegyezte a helységek által beszolgáltatott adót. A jegyzéket megküldte az alispánnak és a főadószedőnek, utóbbi pedig csak e szerint vehette át a pénzt az aladószedőktől bizonyos napokon, akik ezen időponton túl pénzt maguknál nem tarthattak. Az adókönyvecskéket vékony papírból készítették, hogy a vakarás lehetetlen legyen rajtuk.¹⁵

1836-ban gr. Vay Ábrahám máramarosi főispánt mint királyi biztost Bács megyébe küldték a korszak egyik legnagyobb, szövevényes csalásokkal párosult pénztárhiánya kipuhatolására. Vay hathatós fellépésére „némely tisztviselőknek dévajkodások és sokrendű visszaélések divatozása, a pénztárnak hívtelen kezelése, az adózó népnek zsarolása és az igazságnak tökéletlen és részrehajló kiszolgáltatása s több nagy vétkeknek büntetlen maradása” miatt volt elkerülhetetlenül szükség.¹⁶ A biztos megfosztotta hivatalától, a megye letartóztatta Horváth Mihály főadószedőt, majd annak első választási időszakától, 1814-től ellenőrizték a jegyzőkönyveket, a bevételi, kiadási rendet. A hosszú ideig tartó vizsgálódás 370 000 pengőforint értékű csalást, fortélyos hamisítást hozott napfényre, amiből Horváth 110 000-et készpénzben vagy kötelezvényben megtérített. Ügye a királyt és a helytartótanácsot is megjárta, s még javában tartott, amikor 1845-ben 75 évesen Zomborban meghalt.¹⁷

A vármegyei pénztár tetemes megrövidítése az előfogatok jogosulatlan vagy magáncélra való felhasználásából is előadódhatott. A nagyságrendet jól érzékelteti, hogy Nógrád megyében 1831–1840 között, 10 év alatt összesen 100 000 forint értékű tisztifovar-felhasználást mutattak ki. Itt tervbe vették a retorziót, s az ügyész kötelességévé tették a közpénzen magánügyben utazgatók perbe idézését. Viszont komoly nehézségbe ütköztek: a számos érintett miatt a személyes idézések megoldhatatlannak tűnő problémát vetettek fel.¹⁸ A Bereg megyei számvevő is szembesült az előfogatok használata körüli visszaélésekkel, de aggályait a rendek 1842-ben azzal háritották el, hogy „a’ vontatók fölösleges kimélése mindig a’ közdolgok hátráltatását eszközli”. A zempléni közgyűlés ellenben már nem hunyhatót szemet az egyik számvevőhivatali írnok üzelmei felett, aki a már beszámított nyugtatványokat kilopta, és a szállítást végző település beszedőjének ismét eladta azokat.¹⁹

¹⁵ Pest megye. (Kisgyűlés aug. 16.). Pesti Hirlap (1841. aug. 18.) 553.; Pest megye. Pesti Hirlap (1841. szept. 1.) 590.

¹⁶ Vay Ábrahámnak a tisztviselői túlkapasokról a Bács megyei rendekhez intézett beszéde. MNL BéML XIV. 4. Mogyoróssy János (1805–1893) gyulai történész iratai 21. tétel.

¹⁷ *Sebők József*: Bács. Pesti Hirlap (1842. ápr. 3.) 231.; *Sebők József*: Bács. Pesti Hirlap (1843. ápr. 6.) 228.; Szluha Márton: Bács-Bodrog vármegye nemes családjai. Bp. 2002. 106., 127.

¹⁸ *Sréter J.*: Nógrád megye i. m. 24–27.

¹⁹ *Horváth István*: Bereg. Pesti Hirlap (1842. ápr. 3.) 232.; Zemplén. Pesti Hirlap (1841. ápr. 28.) 280.

A bitang jószágok értékesítéséből származó pénzek szabálytalan kezelése miatt többnyire a szolgabírák kompromittálódtak. 1841-ben egy ilyen ügyletből kiszélesedő sikkasztási, számadás-hamisítási, rágalalmazással is átszőtt botrány törté derékba Vidovich Ferenc Békés megyei főszolgabíró pályafutását. Az illetőt a politikai felhangtól sem mentes ügyben hivatalvesztéssel büntették, rövidesen a megyét is elhagyta, Nagyváradon kereste boldogulását.²⁰ Torontál megyében 1841-ben visszaélések és ajándékok elfogadása miatt idéztek perbe egy szolgabírót. Ugyanezt feltételezték a nyitra-alsójárás főszolgabírájáról, aki hosszabb ideje eltávozott székhelyéről, s alispáni felszólításra sem tért vissza. Posztját teljesen megürültnek tekintették, s országSZerte kerestették.²¹ Más téren is különösen sok panasszal illették a rendkívül szerteágazó, közigazgatási és büntető feladat- és hatáskört ellátó szolgabírákat. Hivatali túlkapásaik jórészt a jogbizonytalanságból adódtak, a megyénként változó szolgabírói hatalom határait a szokásjog jelölte ki. A Pesti Hirlap által aprócska kényuraknak titulált szolgabírákról sokszor elhangzott, számolatlanul mérik ütlegvirtuóz tiszti hajdúikkal a botbüntetést. Trencsénben erőszakos kirohanásaik miatt függesztettek fel állásukból két szolgabírót és egy esküdtet, mert olyan durván bántak egy szabadságolt katonával, hogy az fél szemére megvakult.²² Egy körösladányi tímár és székarendátor 1839-ben családtagjai szidalmazása, inasai bántalmazása, kötelességmulasztás és hamis mértékek használata miatt panasolta be a csabai járás főszolgabíráját, Kállay Ignácot. A megye által kirendelt vizsgáló küldöttség „semmi tiszti kötelesség teljesítésébeni hanyagságot, sem annak körén kívüli túlságoskodást” nem tapasztalt, sőt annak elismerése mellett, hogy a mesterembernek némi oka lehetett a panaszra, rágalmazás miatt őt állították törvényszék elé, megdorgálták és 20 forint pénzbüntetésre ítélték.²³

A szolgabírák mellé beosztott segédesküdték ellen is indulhatott eljárás. Az egyik Nyitra megyei tisztviselő az igazságszolgáltatás megkerülésével közvetített a tolvaj és a károsult között, ezért az ellopott vagyomból 40 forintot kapott, de rajtavesztett. Körmendy István tapolcai járási esküdt (1810–1828) közel 20 év szolgálat után botlott meg, törvénytelen büntetéspénzeket csikart ki. Tettét a tiszti ügyész alávaló, fenyítékre méltó cselekedetnek tartotta, de figyelembe vette az esküdt éltés korát és korábbi érdemteljes szolgálatait, ezért ja-

²⁰ MNL BéML IV. A. 1. a. Békés Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 31/1842, 2167/1842; MNL BéML IV. A. 1. b. Békés Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok 2364/1842, 2966–2967/1842, 3013/1842, 1587/1843; MNL BéML IV. A. 15. Vegyes iratok 11. tétel; *T.*: Békés. Pesti Hirlap (1842. ápr. 7.) 241.; *T.*: Békés. Pesti Hirlap (1842. okt. 6.) 709.; *T.*: Békés. Pesti Hirlap (1843. jan. 15.) 35–36.; *Völgyesi Orsolya*: Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején. A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái, 1830–1832. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 9.) Gyula 2002. 204–207.

²¹ *Batthyány Ferdinánd*: Nyitra. Pesti Hirlap (1841. jún. 9.) 382.; *Sz. J.*: Torontáli gyűlés szeptemberben. Pesti Hirlap (1841. szept. 22.) 640.

²² *L. F.*: Ismét egy ütlegvirtuóz 's az önkényura. Pesti Hirlap (1841. máj. 1.) 285.; *-y-*: Trencsénből, sept. 30. Pesti Hirlap (1841. okt. 6.) 674.

²³ MNL BéML IV. A. 10. c. Békés Vármegye Törvényszékének iratai. Büntető perek 46/1840; MNL BéML IV. A. 1. a. Békés Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 439/1840.

vaslatára a kicsalt 24 forint visszafizetésére és közgyűlés előtti nyilvános dorgálásra ítélték 1830-ban. Érvei szerint „ezen büntetés olyan embernek, kit a becsületérzés még egészen el nem hagyott, sok keményebbnek látszó fenytéknél érzékenyebb”.²⁴

Arra is volt eset, hogy a megyei igazságszolgáltatás óre, a főügyész ellen indult eljárás. Lehoczky Antal Békés megyei főfiskálist 1816-ban tisztviselőhöz méltatlan magatartás, községektől ajándék és pénz elfogadása miatt függesztették fel állásából. A több mint egy évtizedig tartó vizsgálat 1829-ben zárult le, elmarasztalták, hivatalát nem nyerte vissza, két évvel később a kolerajárvány áldozata lett.²⁵ Temes megye húsz éve hivataloskodó főügyésze fatális tévedésére 1842-ben derült fény, ő egy gyűjtogatás miatt perbe fogott, de ítélettel felmentett rabot három éven át a tömlőben „felejtett”. A vétkes tisztviselő önként ajánlkozott a házi pénztár kártalanítására, s a perbe fogott személynek is anyagi kárpótlást ajánlott.²⁶

A vármegyei kancellária vezető és beosztott alkalmazottai több ízben követtek el okirathamisítást. Egy ilyen, 1785-ös Fejér megyei eset kivizsgálása nyomán indult eljárás megyék egész sorában fényt derített az iratanyag hanyag, felületes kezelésére.²⁷ Bencsik Lajos Csanád megyei írnok az 1820-as években nemesleveleket, bizonyítványokat, keresztleveleket, passzusokat hamisított. A maga védelmére azt adta elő, hogy gyakorlásképpen készítette az iratmintákat, de a megyei pecséttel való meghitelesítésre már nem volt elfogadható magyarázata. Ügyét rendkívül szigorúan mérlegelték, a szegedi fenytő házban saját költségén eltöltendő öt év tömlőre ítélték.²⁸ Bár egy Vas megyei szolgabíróból lett főcsendbiztos, Dugovics Imre és ügyvéd rokona, Heteyi Antal okirathamisítási, hamis tanúzási és másokat hamis tanúzásra ösztönző ügyében az 1840-es években felmentő ítélet született, s az ügyvédet még hivatalába is visszahelyezték, a kompromittált személy mégis elhagyta Szombathelyet és Pozsonyba költözött.²⁹

A szegődményes megyei tisztviselők közül Gömörben az orvosokat a házipénztárt terhelő jogosulatlan receptfelírás miatt marasztaltak el.³⁰ Az or-

²⁴ *Batthyányi Ferdinánd*: Nyitrából, sept. 18. Pesti Hirlap (1841. szept. 25.) 650.; Deák Ferenc ügyészi iratai, 1824–1831. Sajtó alá rend. Molnár András. Zalaegerszeg 1995. 164–165.; Zala megye archontológiája, 1138–2000. Szerk. Molnár András. (Zalai gyűjtemény 50.) Zalaegerszeg 2000. 289., 438.

²⁵ *Héjja Julianna Erika*: Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája, 1715–1848. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11.) Gyula 2009. 361–362.; MNL CSML (Szentes) IV. A. 21. a. Csongrád Vármegye Törvényszékének iratai. Polgári peres jegyzőkönyvek 3/1825. márc. 8., 11/1825. nov. 26., 2/1826. márc. 2., 25/1826. jún. 7., 34/1826. szept. 25., 137/1828. dec. 18.; MNL BéML IV. A. 1. b. Békés Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok 264/1819.

²⁶ *Ormós Zsigmond*: Temesből. Rékas, sept. 19. Pesti Hirlap (1842. okt. 2.) 700.

²⁷ A magyar levéltártörténet kronológiája, 1000–2000. Szerk. Dóka Klára – Müller Veronika – Réfi Oszkó Magdolna. Bp. 2000. 122.

²⁸ MNL CSML (Szeged) IV. A. 11. f. Csanád Vármegye Törvényszékének iratai. A Bünyfenytő Törvényszék jegyzőkönyvei 7/1829. aug. 11.

²⁹ *Tilcsik György*: A sántikálva jövő büntetés. Egy okirathamisítási per Vas megye törvényszéke előtt az 1840-es években. In: Előadások Vas megye történetéről 2. Szerk. Tilcsik György. (Vas megyei levéltári füzetek 6.) Szombathely 1993. 325–353.

³⁰ *Bodon Ábrahám*: Gömöri gyűlés folytatása 's vége. Pesti Hirlap (1842. ápr. 3.) 231.

vosok, sebészek közül többen országszerte újoncállítások alkalmával engedtek a zsarolásnak, ajándékot fogadtak el, valótlan szakvéleményt állítottak ki, és emiatt veszítették el állásukat.³¹ A pesti egyetem bábakurzusán végzett egyik Békés megyei járási szülész, Turcsányi Borbála gondatlansága az ápolására bízott szülő asszony halálához vezetett. Mivel már korábban is több kifogás merült fel ellene, ezért a tragédia után, 1814-ben állásvesztéssel és diplomája visszavonásával büntették.³² A megyei biztosok működése ugyancsak kifogás alá eshetett. Salamon Károly Zala megyei útbiztost 1825-ben azzal vádolták meg, hogy a megyei szükségletekre beszerzett hídpallót a saját házához hordatta. Közben „a szegény adózókat olyan ígérettel, melynek teljesítése újabb törvénytelen kiszökés lett volna, csalta a magának ingyen teendő munkára; vétek csak azért is, mert ez a hivatal örve alatt elkövetett igazságtalanság, melyért a megkárosodottak panaszkodni sem mertek, nehogy őket is, mint a csalfaságnak részeseit büntetés érje.” A nyomozás fényt derített Salamon hirtelen természetére, rokonai anyagi megkárosítására, de megállapítást nyert az is, hogy rendszeresen megsértette a földesúri jogokat, közbirtokos társai megegyezése nélkül végzéseket tett. Az ügyész úgy látta, mivel „Salamon úrnak önhatalmával tett végzéseit megtartani senki köteles nem lévén, azok semmi földesúri jussnak sérelmére nem lehetnek, végre Salamon úr képzelt hatalmának említett kihirdetése, ha megbizonyodnék is, nevetségre inkább, mint büntetésre volna érdemes”. A Salamon-féle ügyben 1827-ben hoztak ítéletet: a tisztviselőnek el kellett számolnia a hídpallókkal, meg kellett térítenie az adózók fuvardíját, emellett dorgálásban részesült.³³ 1825-ben Ádám János sümegi állapotásbeli (raktári) biztos ellen korábbi pandúrhadnagyi tevékenysége miatt emeltek vádat, megvesztegetéssel és az elfogott tolvajok elengedésével gyanúsították. „Minden polgárnak kötelessége a közbátorságot tárgyazó törvények megszegőinek büntetését tehetsége szerint eszközölni [...] — állt a Zala megyei ügyészi véleményben —, azonfelül hivatalos kötelessége is volt a gonosztevőket kinyomozni és megfogni, egy oly kötelesség, melynek szentül és pontosan leendő teljesítését esküvéssel ígérte. Ha tudatlanság, vagy vigyázatlanság okozta volna hibáját, menthető volna az, de hogy a legalacsonyabb indítók, a pénzzel lett megvesztegetés tántorította el őtet szoros kötelességének ösvényéről, azt elhallgatni nem lehet. [...] a megszegett törvény a példa miatt büntetést is kíván.” Ádám János ügyében 1827-ben született ítélet, másfél évi katonai vason, heti kétszeri börtönnel eltöltendő tömlöcbüntetést mértek ki rá, valamint adóssága és a fogva tartási költség megtérítésére kötelezték.³⁴

A legtöbb panasz és feljelentés kivizsgálása a szolgaszemélyzet kihágásai, túlkapásai miatt vált szükségessé. Ezeknek a vétségeknek a megítélése és sú-

³¹ Veszprém megyében Pavcsics Ferenc várnagy és a megyét közel két évtizede szolgáló Pongrácz János sebész zsarolásnak engedett, a nekik önként ajánlott és adott ajándékokat elfogadták. Hivataluktól 1841-ben felfüggesztették őket, javaikat zár alá vették. Az ügyről 68 pontos vizsgálati jelentés készült. *Szabó Antal*: Veszprém, aug. 4. Pesti Hirlap (1841. aug. 7.) 526.; *Sz. A.*: Veszprém, aug. 5. Pesti Hirlap (1841. aug. 14.) 544.

³² *Héjja J. E.*: Békés vármegye i. m. 496.

³³ Deák Ferenc ügyészi iratai i. m. 54–58.

³⁴ Deák Ferenc ügyészi iratai i. m. 81–84.

lyozása igen eltérő volt. Akadt olyan hajdú, akit az őrizetére bízott rab megszökése miatt állásvesztéssel sújtottak, szemben azzal a kollégájával, aki az emberöléssel végződő durva, kegyetlen hatósági intézkedést követően is bántatlanul folytathatta szolgálatát.³⁵ A hajdúk és elöljáróik, a csendbiztosok egyaránt megvesztegethetőnek bizonyultak, többszöri tiltás ellenére kínzáshoz, erőszakos vallatáshoz folyamodtak, a kézre kerített bitang jószágokat elhallgatták, megtartották saját szükségletükre vagy továbbadtak rajtuk.³⁶ 1840-ben megvesztegetéssel vádolták Andrásy Ignác csabai járási csendbiztost, és a gyanúsítottak kegyetlen bántalmazása miatt indítottak vizsgálatot ellene. Ügyében 1842-ben hozott ítéletet a vármegyei büntető törvényszék. Tekintettel korábbi alispáni megrovására és hivatalvesztésére, felmentették a vád alól, és törvényszéki dorgálásban részesítették.³⁷ A szolgaszemélyzetnél a köznép megbotránkoztatására okot adó magaviseletet, a káromkodást, ittás állapotot súlyosbító körülményként értékelték.³⁸

³⁵ Varga János Csanád megyei tömlöckatonát a gondviselése alá bízott két rab elszöktetése közben kimutatott vigyázatlansága miatt állították elő. Mulasztását — tekintettel öt év alatt tanúsított szorgalmára és hűségére — elegendőnek találták 24 óráig viselendő katonai vassal megfenyíteni. MNL CSML (Szeged) IV. A. 11. f. Csanád Vármegye Törvényszékének iratai. A Büntető Törvényszék jegyzőkönyvei 140/1833. okt. 4. A Békés megyei persecutorok 1796-ban agyonverték egy vári cigányt, de ennek ellenére továbbra is megmaradhettek állásukban. Az egyik elkövetőt, Fáskert Györgyöt 1810-ben meg is vesztegették (pénzért engedett el bűnözőt), csendbiztosa szerint „csupáncsak szem előtt szolgálatját teljesítő, egyéberánt az italt kedvelő, és nem sok hasznot hajtó” egyén volt. Mégis 1839-ig állt vármegyei szolgálatban. Az 1829-ben büntetőperbe fogott Szántó András persecutor elesett állásától. Tóth István tömlőhajdú kétszer hibázott, másodsorra, amikor gondatlansága miatt rabszökés történt, kitették állásából. Varga István csabai járási lovas katona, miután büntető eljárás alá vonták, önként lemondott posztjáról. MNL BéML IV. A. 10. c. Békés Vármegye Törvényszékének iratai. Büntető perek 102/1796, 49/1811, 69/1829, 74/1829, 90/1829, 120/1839, 2/1840.; Héjja J. E.: Békés vármegye i. m. 272–273., 493.

³⁶ Fejér György makói lakos Csanád megye epeskertjének gondviselőjét, Halász Jánost panasolta be. Állítása szerint a szolgálta őt megtámadta, fejét beszaggatta, a nép botránkozására káromkodott is. A vármegyei magazinumban lévő ölfát pazarolta, másoknak eladogatta. 1819. szept. 21-én a törvényszék megfosztotta hivatalától, és ezen felül egy havi tömlőcrabságra ítélték. MNL CSML (Szeged) IV. A. 11. f. Csanád Vármegye Törvényszékének iratai. A Büntető Törvényszék jegyzőkönyvei 31/1819. 1819 szeptemberében éjjel öt gonosztevő megszökött a Csanád megyei tömlőből. Az eset kivizsgálása kapcsán megállapították, hogy Koncsek Péter és Igaz János tömlőhajdúk „a strázsálás módja eránt kiszabott rendszabásokat úgy, amint kellett volna, nem teljesítették, és ezen az hivataljok folytatásában elkövetett veszteség miatt nékiek ezen elszökést méltán vétkül tulajdonítani lehet”. Posztjuktól elmozdították őket, és egy havi tömlőcrabságot róttak ki rájuk. MNL CSML (Szeged) IV. A. 11. f. Csanád Vármegye Törvényszékének iratai. A Büntető Törvényszék jegyzőkönyvei 40/1819. Marinka János Csanád megyei persecutor katona 1819-ben egy szabadságos katonát kísért szembeállításra Nagylakról Egresre, de keményen megkötözte és kínozza, ezért egyszerre elszennvedendő 25 pálcaütésre ítélték. MNL CSML (Szeged) IV. A. 11. f. Csanád Vármegye Törvényszékének iratai. A Büntető Törvényszék jegyzőkönyvei 5/1820. Jámbor István 32 éves nőtlen Békés vármegyei persecutor katona egy tehén elhajtása miatt lett elfogva, szökni próbált, majd torka elmeztésével sikertelen öngyilkossági kísérletet hajtott végre. 1807-ben büntető eljárás folyt ellene. MNL BéML V. A. 1. a. Békéscsaba Mezőváros iratai. Általános, közigazgatási, jogszolgáltatási és bíráskodási iratok 10. dob. sz. n./1805.; MNL BéML IV. A. 10. c. Békés Vármegye Törvényszékének iratai. Büntető perek 38/1807.

³⁷ Héjja J. E.: Békés vármegye i. m. 208–209.

³⁸ Kristóf Károly Csanád megyei hajdú istenkáromlásért lett bezárva. 1827-ben tettelesen lépett fel anyósával szemben, akit férjével együtt szidalmazott, káromolta az őt bezáró strázsamestert is. Azt jegyezték fel róla, hogy „példás és terhesebb fenytékre volna érdemes”, de a tanúvallomások

A feddhetetlen jellem, a közerkölcsnek megfelelő életvitel és munkavégzés természetesen minden poszton alapkövetelménynek számított. Nemcsak a további személyes emelkedést gátolta és a hivatali pályát törte derékba, hanem akár a családtagok karrierkilátásait is kedvezőtlenül érintette a tisztviselő által elkövetett súlyos mulasztás, hivatali hatalommal való visszaélés, sikkasztás vagy kicsapongó, erkölcstelen életvitel. A több százezres csalásban elmarasztalt Bács megyei főadószedő kapcsán külön kiemelték, hogy „nem csak önpolitikai léte fölött kondult meg a' vészharang [...], hanem még számos boldogtalan családjának is letűnt: fénycsillaga”.³⁹ Kazay Mihály Békés megyei levéltárnok kusza hitelügyletei miatt még csak főispáni dorgálásban részesült, de a rablás gyanújába keveredett egyik csendbiztos már állásától is elesett. Hozzá hasonlóan hivatalvesztésre jutott a szolgálólányát megbecstelenítő és teherbe ejtő esküdt. Önként mondott le posztjáról az a Csongrád megyei aljegyző, akit húga kegyetlen meggyilkolása miatt állítottak a büntető törvényszék elé.⁴⁰

S hogy mit tett kockára az írott és íratlan szabályokat, a szokásjogot megsértő vármegyei tisztviselő vagy szolgáló? Éves fizetését, kiegészítő juttatásait, lakbérpénzét vagy a természetben neki járó lakást, az egyes megyékben — így például Somogyban⁴¹ — a huzamos becsületes munka után járó, akár a szolgálószemélyzetre is kiterjesztett nyugdíjjogosultságot. Ezek a nem elhanyagolható illetmények a birtokkal nem rendelkező kisnemesek egyedüli bevételi forrásai lehettek. A bukott tisztviselő az anyagiakon túl erkölcsi kárt is szenvedett: kedvezőtlenül vált a személyes megítélése, a ranglétrán való felemelkedése, árnyék vetült családtagjaira, könnyen az informális kapcsolati hálón kívülre sodródott. Az elkövetett vétek súlyától és megítélésétől függően akár a megyéből való végleges távozása is bekövetkezhetett.

alapján enyhítő körülményként értékelték ittas voltát és azt a tényt, hogy vétkes tetteire leginkább anyósa ingerelte. Az addig elszenvedett rabságát a büntetésébe betudták, hajdúi szolgálatából való elmozdítását helybenhagyták, továbbá egyszerre elszenvedendő 25 pálcaütésre ítélték. MNL CSML (Szeged) IV. A. 11. f. Csanád Vármegye Törvényszékének iratai. A Büntető Törvényszék jegyzőkönyvei 1/1827.

³⁹ *Sebők József*: Bács. Pesti Hirlap (1842. ápr. 3.) 231.

⁴⁰ Knézsik Lajos Csongrád megyei alszolgabíró, majd aljegyző volt, az ellene felhozott gyilkossági vád előterjesztésekor aljegyzői állásáról 1840-ben lemondott. 1841. júl. 3-án feleségével, Aigner Jozsefával együtt vasban, közmunkában, heti két napi böjttel eltöltendő három évi — a királyi tábla által öt évre emelt — fogságra és Knézsik Karolina holt díjának megfizetésére ítélték húga hat heti folyamatos kínzás általi meggyilkolásáért. *L. L.*: Csongrád. Pesti Hirlap (1841. aug. 11.) 535.; MNL OL P 414. Károlyi György iratai. 23. csomó. 10. tét. Főispáni tisztségek kapcsán keletkezett iratok 45/1840.; MNL CSML (Szentés) IV. A. 21. b. Csongrád Vármegye Törvényszékének iratai. Büntető peres jegyzőkönyvek 279/1840. dec. 2., 1/1842. jan. 12.

⁴¹ Zsugovics Mihály Somogy megyei hajdú és katona 39 éven át folyamatosan, hűen szolgált, ezért 1837-ben érdemesnek bizonyult arra, hogy a megyei nyugpénz intézetből évi 20 pengőforintot nyerjen. Varga Borbála pandúrözvegyet 1841-ben férje 32 év szolgálata után a nyugbér fele, férjhezmeneteléig évi 15 ezüstforint illette meg. *Szili Ferenc*: A hatalom és az erőszak természetrajza a XVIII–XIX. századi somogyi panaszlevelek tükrében. (Somogyi almanach 54.) Kaposvár 1997. 97–98., 130–131.

„SCANDALOUS FACTS OF INFIDELITY AND CORRUPTION.”

Misdemeanors and Disciplinary Procedure among the County Officials in the First Half of the Nineteenth Century

*By Héjja Julianna
(Summary)*

In the course of their official work, county officials in the eighteenth and nineteenth centuries had generally to proceed without national or local statutes regulating office-holding. Although efforts were taken at unification, conditions of employment, dismissal, and responsibility remained unclear at most places. It was evident that default and neglect followed to a large extent from the confusion in tasks and competences. The study examines the major groups of misdemeanor on the basis of archival documents from the counties of Békés, Csanád and Csongrád and the reports of *Pesti Hírlap*. Tax collectors caused cash deficit by embezzling the money they gathered, and a lot of problems were caused by the unauthorised use of forehorses. As for the noble magistrates (szolgabírák), they were proved to have unlawfully put to the market stray animals, and to be prone to corruption. The employees of the county chancelleries were convicted of forging documents, whereas the doctors set up prescriptions without permission, and sometimes provided false medical opinion. In the case of the assistant personnel, most complaints were caused by violent and overbearing behaviour, and debauchery.